

УДК 930 (4 УКР); 94(977)

Ярослав Калакура

МЕНТАЛЬНІСТЬ ЯК КОНЦЕПТ ГУМАНІТАРИСТИКИ

У статті аналізуються новітні надбання гуманітаристики, як цілісної системи наукових знань про людину, її природу і середовище, з дослідження менталітету та ментальності. Під цим кутом зору розглядаються основні етапи розвитку української гуманітаристики у контексті світової, методологія її міждисциплінарного характеру, цивілізаційного, системного і синергетичного підходів до проблеми.

Виокремлено чотири напрями досліджень ментальності: теоретико-методологічний, історико-філософський, етнокультурологічний та психолого-етичний. Показано досягнуті наукові результати їх представників, синтезовано внесок у з'ясування сутності менталітету, його структури і механізму взаємодії з цивілізацією, звернуто увагу на вплив відновлення незалежності України, пострадянських трансформацій, Революції гідності та євроінтеграційних процесів на еволюцію ментального виміру української цивілізації, сформульовано низку пропозицій щодо подальшого вивчення ментальних якостей української нації.

Ключові слова: менталітет, українська ментальність, гуманітаристика, теорія, методологія, філософія, історія, культурологія, психологія, цивілізаційний підхід.

Ментальність є візитівкою кожної людини, кожного народу і нації, кожного суспільства, в т. ч. й українського. У структурі ментальності органічно поєднуються такі компоненти як емоційно-поведінковий, владний, когнітивний (пізнавальний), світоглядний, комунікативний та ін. Вони формуються історично в процесі етногенезу, під впливом соціокультурного, природного і географічного середовища, мають властивість збагачуватися і передаватися генетично від покоління до покоління, виявляються в усіх формах діяльності людини, в її моралі, поведінці, свідомості, культурі, мові, звичаях, віруваннях тощо. Всебічно осягнути ці сегменти ментальності спроможна *гуманітаристика, як цілісна система наукових знань про людину, її природу і довкілля*. Не вступаючи у полеміку щодо самого поняття гуманітаристика, обмежимося констатацією того, що наукознавство відводить їй пріоритетну роль у взаємодії тріади: “гуманітарні знання – гуманітарні науки – гуманітаристика” [1]. Кожен із цих компонентів так чи інакше пов’язаний із дослідженням менталітету та ментальності.

Актуальність означеної проблеми обумовлюється наступними чинниками: а) менталітет – складне, системне і багатогранне явище, яке, попри певну усталеність, перебуває в постійному розвитку, транслюється від покоління до покоління, зазнає змін і активно впливає на всі сфери життя суспільства, потребує постійного вивчення і аналізу [2, с. 7]; б) безпосереднім носієм ментальності виступає людина як головна і найбільша цивілізаційна цінність, її інтелект, духовний світ і вся життєдіяльність. Через менталітет найповніше розкривається особистість людини, її індивідуальність, самобутність і неповторність, що в умовах антропологічного повороту гуманітарних наук висувається в число пріоритетних напрямів досліджень; в) менталітет – індикатор взаємин і взаємовпливів людини, суспільства і цивілізації, їх взаємодії із зовнішнім світом. Україна – частина глобалізованого світу. Життєздатність

українців дедалі тісніше стає сегментом євроінтеграційних процесів, вона невіддільна від світового українства, від зарубіжних діаспор, чисельність яких динамічно зростає. Без наукового пізнання і осягнення механізму взаємодії та взаємовпливів менталітету у світовому вимірі важко уявити перспективи розвитку в умовах інформаційного суспільства, глобалізаційних процесів; в) ментальність як ознака цивілізації належить до пріоритетних проблем гуманітаристики, посідаючи важливе місце в студіях української і зарубіжної цивілізаціології. Нею дедалі активніше цікавляться історики, філософи, політологи, соціологи, правники, культурологи, психологи, мовознавці, релігієзнавці, а також представники природничих наук, включаючи географів, фізіологів та кібернетиків. Цілісне пізнання взаємодії ментальності та цивілізації можливе лише на шляхах інтеграції знань і застосування міждисциплінарних методів дослідження, дотримання цивілізаційного, синергетичного та системного підходів. Наявні студії подібного плану [3] засвідчили свої перспективи і переваги, визнані такими, що заслуговують подальшого продовження; г) українська ментальність викликає дедалі більший інтерес зарубіжної громадськості, однак, нерідко піддається різного роду інсинуаціям, спотворенням з боку недружніх авторів, особливо російських українофобів. Спонсорвання і виконання подібних ворожих проєктів має за мету заперечити національно-культурну і ментальну самобутність українців, принизити їх як народ і націю, сформувані іронічне, а то й образливе ставлення до українства, зберегти синдром постколоніальної ментальності українців. Антиукраїнській пропаганді нерідко підспівують і доморощені українофоби, вдаючись до компрометації національних історичних та культурних цінностей українського народу і насаджування ідеології російського неоімперіалізму, на небезпеку якого цілком правомірно звернув увагу Іван Дзюба [4, с. 16]. На тлі анексії Криму і збройної підтримки Кремлем терористично-сепаратистського руху на тимчасово неконтрольованій Україною частині Донбасу ще переконливішою стає важливість і необхідність наукового і неупередженого дослідження самобутності української ментальності в контексті зіткнення двох цивілізаційних світів, двох виборів, двох світоглядів і різних ціннісних орієнтирів.

Названі та інші фактори засвідчують актуальність, наукову доцільність і новизну пропонованої статті, *мета* якої полягає в тому, щоб, відштовхуючись від загальної теорії та методології цивілізаційного пізнання і спираючись на найновіші праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, на оприлюднені і ще не актуалізовані джерела, висвітлити провідні тенденції дослідження в українській гуманітаристиці ментальності як пріоритетної ознаки і етнічного коду української цивілізації.

У загальному вигляді *гуманітарне знання* можна визначити, передусім, як знання про внутрішній світ людини, який вимірюється духовними та матеріальними чинниками, наділеними відповідними ціннісними і свідомісними ознаками. Однак, у такому разі, за межами гуманітарного знання залишалися б відомості про природу, зокрема про природу людини, про предмети, які її оточують і які вона продукує або застосовує, про соціальні зв'язки. Ось чому амплітуда сучасного гуманітарного знання набагато ширша, ніж його традиційне трактування. Якщо гуманітарне знання концентрує науково здобуті відомості про менталітет галузевого або й фрагментарного характеру, то *гуманітарні науки* (the humanities) включають комплекс взаємопов'язаних між собою дисциплін про різні його аспекти в життєдіяльності людини і розвитку суспільства на тлі природи та оточуючого світу в рамках історії, філософії, культурології, психології, політології, правознавства, соціології, філології і т. д. Цілком природно, що кожна з цих наук у межах свого предмету і залежно від своїх функцій та дослідницького потенціалу відводить відповідне місце науковому

пізнанню певного аспекту ментальності, адже менталітет є багатограним, поліфункціональним поняттям, що відображає історичні, філософські, соціальні, економічні, правові, політичні, психологічні, духовні та морально-етичні сторони життя людини і суспільства. Домінуючим тут є внутрішній світ людини, її духовність. Не випадково в німецькій мові гуманітарні науки фігурують, як *die Geisteswissenschaften* – науки про духовність.

Як засвідчує наукознавство, найбільш цілісне і системне знання про менталітет і ментальність можна отримати на шляхах інтеграції галузевих наук та синтезу їх надбань, тобто на міждисциплінарному рівні. Ці завдання й бере на себе *гуманітаристика* як система інтегрованих знань про людину, її природу, довкілля, оточуюче середовище та комунікації. Звичайно, тут зустрічаються і крайнощі, на які справедливо вказала відома польська дослідниця Єва Доманська зазначивши, що авангард сучасної гуманітаристики дедалі більше цікавиться тваринами, рослинами та речами, ніж людиною як такою. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі, на який впливають його глобалізація, швидкий технологічний прогрес, екологічна криза, стихійні лиха, масові вбивства людей, тероризм та міграційні рухи, розуміння людяності радикальним чином змінюється [5, с. 117].

Висловлені міркування щодо сутності та особливостей гуманітаристики дають змогу повніше осмислити її можливості для дослідження феномену менталітету та ментальності, підсумувати відповідних студій, маючи на увазі, що українська гуманітаристика, як і зарубіжна, пройшла довгий шлях і нагромадила вагомий дослідницький досвід. Її становлення пов'язане з епохами Відродження та Просвітництва, невіддільне від зародження та осмислення руху за утвердження моральних прав людини, відстоювання людської гідності, але витоки української гуманітаристики сягають усної та писемної творчості княжих і козацько-гетьманських часів. Видатні гуманісти українського походження – Юрій Дрогобич-Котермак, Павло Русин, Станіслав Оріховський-Роксолан та ін. відстоювали принцип пошанування людини не за матеріальне і суспільне становище, багатство і титули, а за чесноти, найвиразнішими проявами яких вважалося добродійство. Зокрема С. Оріховський особливо цінував талант людини, її “особисті добродійності, які дають державі користь, а мужу – авторитет”, підкреслюючи, що “справжня мудрість і правдива наука тісно пов'язані з освіченістю, уникають титулів, керуються благородством”. Благородні риси, на його думку, не даються людині від народження, а досягаються шляхом морального й інтелектуального вдосконалення [6, с. 161–163].

Своїм становленням українська гуманітаристика зобов'язана діяльності вчених Острозької та Києво-Могилянської академій. Помітний внесок у розвиток студій з менталітету в дорадянську добу внесли науковці Львівського, Харківського, Київського, Одеського та Чернівецького університетів, Наукового товариства ім. Т. Шевченка, Українського наукового товариства, а відтак Української академії наук. Дорадянське трактування ментальності (саме поняття майже не вживалося) базувалося на ідеях романтизму, пов'язаного з творчістю Г. Сковороди, І. Вишинського, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка. Першу наукову характеристику вдачі українців у порівнянні з великоросами дав М. Костомаров у статті “Дві руські народності”. Відтак з'явилася низка інших праць, присвячених вдачі та національному характеру українського народу, зокрема “Світогляд українського народу” І. Нечуя-Левицького, “Русь-Україна і Московщина” Л. Цегельського, “Українці як нарід” В. Пачовського, “Історія України-Руси” М. Грушевського, “Студії з української географії та антропології” Ф. Вовка, “Антропологічні прикмети українського народу” Р. Єндика, “Життя і здоров'я людей на Україні”, “Про хліборобство” С. Подолинського та ін. Помітна роль у створенні ментального портрету

українців відіграла творчість Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Марко Вовчок, П. Куліша, М. Максимовича, М. Гоголя, М. Драгоманова, М. Сумцова, а згодом В. Антоновича, В. Вернадського, О. Вишні, О. Гончара, Б. Грінченка, Д. Дорошенка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Липинського, І. Нечуя-Левицького, В. Стефаника, Ю. Федьковича, та ін.

Із насадженням більшовицького режиму в Україні дослідження ментальності були згорнуті. Праці галузевого характеру з історії та культури будувалися на засадах ідеологічного монізму, партійно-класового підходу до трактування природи людини, її психології, свідомості, поведінки, на запереченні генетики, національної самобутності, що зводило нанівець наукове розуміння менталітету. Натомість вчені української діаспори, зокрема, Українського вільного університету, українських наукових інститутів у Берліні та Варшаві, Української вільної академії наук, українознавчих осередків у США та Канаді досить плідно працювали в цій царині. Достатньо згадати, принаймні, праці: “Нариси з історії філософії на Україні” Д. Чижевського, “Призначення України” Ю. Липи, “Українська духовність в її культурно-історичних проявах” Я. Яреми, “Вільний народ” Б. Ольховського, “Походження українського народу” В. Петрова, “Формация української нації” В. Щербанівського, “Дух нашої давнини” Д. Донцова, “Душа народу і дух нації” Ю. Русова, “Українська емоційність” Є. Онацького, “Світовідчужання українця” О. Кульчицького, “Родина і душа народу” Б. Цимбалістого, “Загублена українська людина М. Шлемкевича, а також студії Г. Ващенко, Л. Винара, В. Дорошенка, О. Кульчицького, А. Княжинського, І. Лисяка-Рудницького Є. Маланюка, І. Мірчука, О. Прицака, В. Яніва та ін., щоб мати уявлення про масштаби і сюжетні лінії дослідження проблеми. В їх працях висвітлено різні аспекти українського національного менталітету, в тому числі: прив’язаність до землі, хліборобська психологія, пріоритет родинного життя, релігійність як вагомий елемент української духовності, взаємовплив менталітету і соціально-політичного життя суспільства, вплив національного менталітету на інші духовні явища. Зокрема, М. Шлемкевич визначав як один із ментальних типів української людини “шевченківський”, домінанта життя якої – активність і вільний дух. Наближений до нього “сковородинський” тип, який не знаходить собі місця у цьому світі, але шукає перетворень лише у собі. Ю. Липа, змальовуючи образ українця, зазначав: “Між Балтією і Уралом український характер найскладніший серед інших народів... Для українця скомплікованість світу є видніша, ніж для його сусідів. Тому, може, українцеві так нелегко прийти до якогось рішення. Хоч, коли він вже прийшов до нього, тоді і чужа думка, і обставини мало впливають (українська “впертість”). Суперечності й природні недосягнення людської натури покриває він легким оптимістичним скептицизмом (“тонкий український гумор”) [7, с. 62].

Один із теоретиків українського націоналізму Ю. Бойко відносив українців за антропологічними характеристиками до того ж типу, що й серби, хорвати, чехи та словаки. Він зазначав, що українець високо цінує свою індивідуальність, демонструє потяг до освіти, прагне піднести свою особистість над іншими, стати внутрішньо повновартісним, збагатити свій духовний світ. Характерною прикметою української національної вдачі дослідник називав свободолюбність, нагадуючи про те, що ні один народ у своїй історії не створив такого центру вільнолюбства, яким була Запорозька Січ.

Вагомий внесок у філософське осмислення української ментальності належить Д. Чижевському, який намагався виділити найважливіші риси українського національного характеру і простежити їх вияв у конкретних історичних подіях на тлі природи України з перевагою степу, а саме він породжував почуття неспокою, незахищеності і, разом з тим, відкритості та величності. Аналізуючи характер визначних представників українського народу,

філософ відзначив такі риси психологічного складу українців як емоційність, сентиментальність, природну м'якість, ліризм, які виявляються в естетизмі українського народного життя і обрядовості, в своєрідному гуморі, який підкреслює артистизм української вдачі. Вчені діаспори першими звернули увагу на руйнівні наслідки для української ментальності більшовицької окупації, насильницької колективізації, масових репресій та голодомору. На їх думку, нищення селянської приватної власності було ударом по духовних цінностях українського народу, каліченням його характеру, стало одним з чинників формування комплексу меншовартості, поступливості.

Новітній етап розвитку гуманітаристики пов'язаний із відновленням незалежності України, коли почалася її декомунізація, методологічна переорієнтація більшості науковців інститутів НАН і викладачів університетських кафедр, їх розрив з марксизмом і пострадянським синдромом, коли сформувалася генерація молодих, ідеологічно незаангажованих дослідників. Сьогодні можна говорити про наявність досить потужних наукових осередків і шкіл у Києві, Львові, Харкові, Одесі, Дніпрі та ін. містах, про створення їх зусиллями низки знакових праць [8], про захищені дисертаційні роботи, присвячені ментальності [9]. В опублікованих працях і дисертаціях відводиться пріоритетна роль науковому осмисленню проблем історії, теорії і методології пізнання ментальності, в тому числі української [10]. Інноваційний характер носять праці, в яких менталітет українського народу розглядається в контексті цивілізаційного виміру історії і культури України [11].

Зазначимо, нарешті, що діаспорна та сучасна українська гуманітаристика в дослідженні ментальності творчо застосовує надбання і досвід науковців країн Західної Європи, США та Канади. Йдеться, насамперед, про французьку школу "Анналів", про американську школу культурної антропології, практику ментального картографування тощо. Помітний вплив на розвиток ментальних досліджень в Україні справив переклад і видання "Історії європейської ментальності", упорядкованої австрійським істориком П. Дінцельбахером [12]. Вона дозволила глибше усвідомити, що Україна впродовж тисячоліття була невід'ємною частиною соціокультурного простору Європи і в ментальності українського народу закарбувалися європейські цінності, а це робить українську цивілізацію важливим сегментом європейського цивілізаційного ареалу.

В українській, як і в зарубіжній гуманітаристиці, простежується щонайменше чотири умовних напрями досліджень ментальності: а) теоретико-методологічний; б) історико-філософський; в) етно-культурологічний; г) психологічно-етичний. Розглянемо стисло особливості цих напрямів, маючи на увазі, що в кожному з них у тій чи іншій мірі представлені студії з української ментальності, а також з менталітету інших народів.

Домінуюче місце у працях *першого напрямку* посідають питання теорії ментальності, методології її дослідження та категоріального апарату. Можна стверджувати, що за останні два десятиріччя виокремився окремий напрям досліджень, який дістав назву "теорія менталітету та ментальностей" [13, с. 7–8]. Йдеться, зокрема, про з'ясування сутності самого поняття "менталітет", його функцій, структури та співвідношення з ментальністю. Р. Додонов, наприклад, виокремив шість типів визначення поняття "ментальність" [14, с. 11–14]

Варто зазначити, що аналізуючи поняття ментальності, українські дослідники намагаються підійти до цієї проблеми з різних сторін, наголошуючи, що вона активно формує середовище особистісної, національної та соціокультурної життєдіяльності людини і суспільства загалом, зумовлює його культурно-історичну динаміку, надає йому унікальних рис, відмінних від інших спільнот і середовищ, виступає захисною функцією в обороні від насильницької асиміляції, від парадигми "русского міра" [15].

Аналіз новітніх досліджень засвідчує, що їх автори приділяють багато уваги з'ясуванню взаємообумовленості менталітету та національного характеру, трактуючи її з різних концептуальних підходів. Так, А. Бичко вважає, що менталітет нерозривно пов'язаний з історичними умовами розвитку нації і відображає зміни народних світовідчужань. О. Колісник визначає менталітет як духовно-історичний прояв особистісного та колективного світосприймання, світобачення, що позначає сукупність ціннісно-мисленевих умонастроїв суспільства, вираження його фундаментальних орієнтацій та устремлінь. М. Решетніков розглядає менталітет як специфіку духовного життя народу, його культурно-історичні та національні особливості. А. Юр'єв визначає менталітет як стійке природне утворення, що не піддається контролю і регулюванню з боку влади. А. Петровський підкреслює несвідомий характер менталітету та його зв'язок з стереотипами і формами суспільної поведінки. А. Бутенко і Ю. Колесниченко окреслюють генетичні, історичні та природно-кліматичні джерела цього явища. М. Юрій трактує менталітет як певний соціально-психологічний стан людини і людських спільнот [16]. Попри деякі розбіжності трактування ментальності автори єдині в одному: її ознаки простежуються у свідомості людей, їх звичаях, традиціях та поведінці.

Українські дослідники, як і зарубіжні колеги, звертають увагу на не тотожність понять “менталітет” і “ментальність” [17]. Зокрема, А. Рубан стверджує, що, на відміну від менталітету під ментальністю слід розуміти його частковий або аспектний прояв, причому не стільки в умонастрої суб'єкта, скільки у його діяльності, яка є похідною менталітету та впливає на нього. Водночас менталітет таких великих груп як етнос, нація або окрема соціальна чи вікова страта постає як явище розумового порядку, що не ототожнюється із суспільною свідомістю загалом [18]. Менталітет це – інтегральна ціннісно-мотивована характеристика соціальної спільності; сформована система духовного життя і світосприймання, яка зумовлює відповідні стереотипи поведінки, діяльності, способи життя різноманітних соціальних груп і індивідів; включає сукупність ціннісних, символічних, свідомих чи підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, світобачення. До менталітету належать звички, прагнення, символіка, традиції, інтуїтивне несвідоме, що існують на рівні несвідомих психічних процесів. На відміну від менталітету, ментальність можна трактувати як частковий або аспектний прояв менталітету не тільки в умонастрої суб'єкта, а й у його діяльності.

При всій розмаїтості підходів до трактування поняття ментальності, більшість зарубіжних і вітчизняних учених сходяться на тому, що воно не може бути повноцінно осягнуте зусиллями окремих галузевих наук, а потребує дослідження на їх стику, тобто на основі міждисциплінарного підходу, який найбільш властивий гуманітаристиці [19]. Необхідність наукового осмислення менталітету загалом і українського зокрема на перехресті різних дисциплін, які виявляють предметне зацікавлення тими чи іншими відтінками ментальності, зумовлюється домінуючою тенденцією розвитку знань на засадах інтеграції та синтезу з метою отримання нового, цілісного знання [20].

Отже, новітня гуманітаристика надає пріоритет теоретико-методологічному дослідженню ментальності, оновленню методів пізнання та удосконаленню наукового апарату. Все це дозволило сформулювати наукове визначення менталітету як способу мислення і світосприйняття, історично укоріненого у свідомість, традиції, побут, звичаї багатьма поколіннями людей, втіленого у їх поведінці та діяльності у всіх сферах суспільного життя. Близьке до цього визначення подає “Філософський словник соціальних термінів” [21, с. 443–446].

Найбільш поширеним і значною мірою традиційним для гуманітаристики є *історико-філософське осмислення ментальності*, яке органічно поєднує

теорію та історію формування менталітету, його філософські засади. Теоретичну форму ментальності уособлює філософія, яку можна розглядати і як світогляд, і як форму суспільної свідомості, і як теоретико-концептуальну та світоглядну інтерпретацію явищ суспільного життя, оскільки саме у філософській рефлексії репрезентується цілісна самооцінка суспільства як суб'єкта історії, істинне самопізнання всесвітньо-історичної практики людства.

Спираючись на надбання класичної філософії, представники історико-філософського напрямку виходять з того, що менталітет, будучи явищем історичним, представляє собою певний рівень індивідуальної і суспільної свідомості, пов'язаний з ними спектр життєвих позицій, культури і моделей поведінки, які не завжди відбивають офіційно визначені ідеологічні установки і політичні орієнтації. Автори досліджень звертають увагу на те, що поняття ментальності, яке трактується як порівняно усталені способи мислення і манера поведінки людини, соціальних груп, нації, як вияв колективної та індивідуальної свідомості, успадкування певних настанов етногенетичної пам'яті, культури, сприйняття навколишнього світу, появилось набагато раніше, ніж воно стало концептом наукових студій гуманітаристики. Так, посилення на різницю традицій й характерів серед народів знаходимо ще у Біблії; апелювання до рис колективного характеру отримали відображення у працях Аристотеля, Тацита, Геродота, Платона та ін. Відомо, що одним з перших це поняття в науці застосував англійський вчений Р. Емерсон (1856 р.), а поширення у світовій гуманітаристиці воно отримало завдяки працям французьких мислителів М. Пруста, Л. Леві-Брюля, а відтак фундаторів школи "Анналів", насамперед, М. Блока, Л. Февра та їх послідовників. Маніфест "Нових Анналів" наголошував, що мислителі операції, спосіб світосприймання, емоційні процеси живляться з першоджерел людської душі, визначаючи головні імпульси, спрямовані на формування історії людства, хоча не завжди чітко усвідомлювалися.

Аналізуючи історико-філософський аспект осмислення ментальності в гуманітаристиці, необхідно виокремити колективну монографію під ред. М. Поповича [22], у якій з позицій онтології розглянуті логічні та метафізичні засади теорії поняття "український менталітет", витоки та архетипи української ментальності. У цій і низці інших праць вчені академічних інститутів філософії, мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, історії України, соціології та ін. переконливо доводять, що весь уклад життєдіяльності українців (праця, традиції, культура, мова і ментальність) ідеально адаптовані до степового та лісостепового ландшафтів, детерміновані природними кліматичними циклами та сільськогосподарським календарем. Закодовані архетипом "Україна", закріплені в традиціях та мові, ці чинники крізь століття генерують свої імпульси, зумовлюючи такі риси українського національного характеру, як тонке відчуття гармонії, виважений підхід до вирішення складних справ, працьовитість, відсутність агресії, ліричне сприйняття життя, м'який гумор, відчуття господаря та певний індивідуалізм (дещо завищена самооцінка, хвалькуватість, певна пасивність у громадських справах тощо).

Дослідники зазначають, що позитивні риси українського національного характеру зазнали суттєвих деформацій в імперські та тоталітарні часи, а також істотних впливів порубіжних цивілізацій – західної та східної. На ментальному образі українців це відбилосся в певній гіперболізації зовнішніх чинників, намаганні покласти на них провину за ті чи інші невдачі. Тривала відсутність в українського народу власної держави відбилася на національній підсвідомості, як стан людини, що є фактичним хазяїном землі, але через дію зовнішніх, ворожих сил, не може бути її вільним господарем (мовляв, прийдуть кляті бусурмани (ляхи, москалі, турки) і все понищать). Саме з цього коріння проростають

примирення з негативними явищами, терплячість, невиправдана впертість, закомплексованість, прагнення уникнути особистої відповідальності за стан справ.

Для більшості дослідників українського менталітету характерна певна спільність поглядів на те, що українська душа і психіка українця гуманітарно орієнтовані. Вони відмічають такі сталі риси характеру українців, зокрема селянства, як прив'язаність до рідної землі, працьовитість, терплячість, чуйність, ліризм, сентиментальність, толерантність, природний гумор і певна хитрість, прагнення до свободи та ін.

Отже, історико-філософське осмислення ментальності спрямоване на з'ясування її історичних і філософських засад, на пізнання закономірностей розвитку менталітету взагалі та українського зокрема. Цей напрям й надалі залишається пріоритетним у дослідженні теорії і практики менталітету, зокрема соціуму загалом, великих етнічних і соціальних спільнот. Поглибленого вивчення заслуговує вивчення взаємодії таких компонентів ментальності як свідомісний, емоційний (емотивний), вербальний (когнітивний) та поведінковий (конативний).

Не менш продуктивним у сучасній гуманітаристиці є *етно-культурологічний* напрям досліджень ментальності [23]. Він представлений низкою праць про сутність та особливості етнічного менталітету, в тому числі українського, який найповніше виявляється в сфері культури та повсякдення. Ментальність відбиває пройдений етносом історичний шлях і може бути розглянута як частина національної культури [24]. Крім того, з'ясування етнічних особливостей менталітету дає ключ до поглибленого проникнення в “механізм” розвитку культури, осягнення взаємозв'язків між явищами культури, традиціями, способом життя, які й формують своєрідну “матрицю” ментальності. Кожна епоха, в якій проживає індивід, накладає помітний відбиток на його світовідчуття, на форми психічних реакцій та поведінки, і ці особливості ментального образу проявляються в колективній свідомості суспільства [25].

Як справедливо зазначив О. Картунов [26, с. 10–12], в Україні поряд з традиційними науками – історією, філософією, культурологією, соціологією, політологією – за останні десятиріччя відродилася етнологія – наука про життя етносів та націологія – наука про життя націй, виокремилася низка етнодисциплін: етнопсихологія, етнополітика, етнодержавознавство, етносоціологія. Нагромаджено помітний масив праць з етноісторії, етнодемографії з етнофілософії, етнокulturології, етнолінгвістики, етнетики та ін. Представники кожного з цих наукових напрямів зробили вагомий внесок у дослідження феномена національного менталітету, у скарбницю української гуманітаристики. Центральне місце автори відводять аналізу етнокulturурних особливостей української ментальності, зосереджуючи увагу на самобутність української народної культури, її цивілізаційного виміру [27]. Звертаючись до витоків української ментальності, дослідники акцентують увагу на хліборобській природі українців, їх хутірському способі життя, який позначився на ознаках характеру [28].

Дослідники не замовчують наявність в *українському менталітеті* “відгомину *забутих недуг*”, зокрема, провінційності, заниженої самооцінки, анархічності, “совковість”, інфантильності, недбалості, замкнутості у своїй групі, брак цілеспрямованості та послідовності тощо. На недуги свого часу звертав увагу В. Липинський, зазначаючи, що одна з основних рис українського менталітету – емоційність, чутливість нації – інколи спричиняє негативні наслідки, виражені у пасивності щодо вирішення важливих загальних проблем.

Етно-культурологічний напрям дослідження ментальності представлений низкою праць про її свідомісний вимір. Зокрема, І. Кресіна виділила три рівні

національної свідомості: буденний, теоретичний, державно-політичний, докладно висвітлює різноманітні вияви біогенетичних на всіх рівнях національної свідомості. Буденний рівень характеризується єдністю свідомих і несвідомих, ментальних і архетипних елементів національної свідомості [29, с. 87]. Т. Поплавська, аналізуючи генезис менталітету особистості в рамках національної культури, виокремлює чотири структурні елементи ментальності: розуміння; інтуїція; ментальна свідомість; ментальні структури. На її думку, ментальна свідомість – це поглиблений рівень індивідуальної свідомості, що становить універсальну основу кожного знання про світ у реальності, умовою, за якої людське знання виявляє істинне значення для життя, отримує онтологічні характеристики [30, с. 32–34].

Таким чином, етно-культурологічний напрям досліджень гуманітаристики дозволив з'ясувати взаємозв'язок ментальності і культури, заглибитись особливості етнічного менталітету [31], які найбільш повно виявляються в національній культурі, звичаях, традиціях, духовності. Глибинні пласти етно-культурного виміру українського менталітету, безумовно, мають історичне коріння, вони закладені землеробством, яке з найдавніших часів було головним заняттям арієзованого праукраїнського та українського етносів. Саме зв'язок з землею визначив особливості світобачення наших предків, їхні культурні орієнтири та соціальну організацію. Усі ці аспекти очікують подальшого дослідження.

Представники *психолого-етичного* осягнення ментальності роблять акцент на обґрунтуванні менталітету як системи соціально-психічних, моральних і поведінкових елементів: свідомих і підсвідомих, що продукують певний тип світосприймання та поведінки особи і спільноти, які впливають на всі сфери життєдіяльності. А. Фурман наголошує: “Ментальність – це соціально-психологічна самоорганізація представників певної культурної традиції, що характеризується єдністю їхніх установок, переживань, думок, почуттів і виявляється в тотожності світосприйняття і світобачення. Менталітет як сутнісна форма вияву ментальності – не стільки набутий результат людських відносин і поведінки, скільки очікування цього результату, який повинен статися на основі визначальних програм і доктрин розвитку різних сфер суспільного життя (ідеологія, політика, освіта тощо)” [32, с. 41–42].

Ряд дослідників звертається до основоположних поглядів німецького вченого В. Вундта на психологію народів і національний характер. Він визначав об'єкт психології народів як такий, що має охоплювати ті психічні явища, які являють собою продукти спільного існування і взаємодії людей, зокрема такі галузі, як мова, міфи, легенди, казки, релігійні вірування і обряди, звичаї із ознаками моралі. П. Гнатенко, вважаючи національний характер складовою частиною національної психології, наголошує, що його можна трактувати як сукупність соціально-психологічних рис (почуттів, вартісних установок, емоційно – вольових якостей, національно-психологічних установок), які притаманні нації на певному етапі розвитку і зумовлені соціально – економічними і історичними умовами і проявляються в культурі, традиціях, звичаях, обрядах, мові та моралі [33, с. 71–72].

У працях сучасних психологів звертається увага на соціально-психологічний феномен менталітету, який характеризує як окремих представників нації, так і спільноту в цілому, на основі якого можна визначити способи сприйняття та оцінки представниками нації оточуючого світу, ставлення до природного і соціокультурного середовища. Йдеться також про духовні парадигми психології, про закладені в ментальності соціально-психологічні установки людини, способи сприйняття дійсності, манери відчувати, думати та чинити [34]. Варто зазначити, що сучасна психологічна література відносить до змісту ментальності не тільки

когнітивну сферу свідомості – знання, погляди, – вірування, але й ієрархію цінностей: домінуючі потреби, архетипи колективного несвідомого, а також стереотипи мислення і поведінки людей, що детермінують специфіку реагування індивідів і спільнот певної епохи, географічної території і соціального середовища на навколишній світ. Тобто йдеться про своєрідну систему психічного життя людей, що належать до конкретної культури з якісною сукупністю особливостей сприйняття та оцінки ними оточуючого світу, що мають надситуативний характер і зумовлені економічними, політичними та історичними обставинами розвитку даної конкретної спільноти і проявляються в своєрідній поведінці та різних видах активності.

У рамках психології, зокрема етнопсихології, для характеристики духовної структури менталітету суспільства дедалі ширше використовуються такі поняття як “національний характер”, “національна душа”, “національна свідомість” та ін. Отже, саме етнічний менталітет визначає досвід і поведінку етносів, бо ментальні структури існують довше, більш тривалий період часу, ніж структури політичні і соціальні, і не перебувають у безпосередній залежності від конкретних історичних подій і ситуацій.

Окремої уваги заслуговує напрям досліджень як соціодіагностика української ментальності. З-поміж низки праць з цієї проблематики варто виокремити монографію В. Крячка [35], в якій поряд з теоретико-методологічними засадами дослідження ментальності розглянуті методи її соціодіагностики та соціотерапії, шляхи утвердження національної ідентичності, подолання соціальної нестабільності та суспільного напруження.

Таким чином, психолого-етичний напрям осмислення сутності менталітету дозволив гуманітаристиці виокремити в ньому психологічний аспект, пов’язаний осмисленням психіки людини, її характеру, темпераменту, почуттів, поведінки, звичаїв, мови. Дослідження цього напрямку не замінені в пізнанні особистісного менталітету. Для з’ясування впливу на нього психічних властивостей людини, її ментального досвіду.

Зі сказаного випливає висновок, що українська і зарубіжна гуманітаристика розглядає менталітет як спосіб мислення і світосприйняття, історично укорінений у свідомість, поведінку, традиції, побут, звичай багатьма поколіннями людей, що генетично передається і втілюється у їх поведінці та життєдіяльності у всіх сферах суспільства. Новітні праці охоплюють декілька домінуючих тематичних напрямів досліджень ментальності, зокрема теоретико-методологічний, історико-філософський, етно-культурологічний та психологічно-етичний. В рамках кожного з них простежуються як істотні досягнення, так і чимало прогалин, слабких місць і питань, які потребують подальшого дослідження. Результатом наукових дискурсів стало створення ментального портрета українця як гуманітарноорієнтованої особистості, як людини, що еволюціонізувала від інтровертивної вдачі, заглибленої у внутрішній світ, до особистості, яка інтегрується у європейську цивілізацію і мислить категоріями глобалізованого світу.

У сучасних умовах національно-державницького відродження України розробка проблем ментальності як вияву культурно-історичної самобутності української нації, її духовності набуває особливої актуальності, оскільки менталітет відіграє дедалі більшу роль в усіх сферах суспільного життя [36], виступає своєрідним регулятором соціокультурних, духовних, економічних, політичних та інших процесів [37]. Саме завдяки особливостям менталітету українців, їх розважливості та толерантності в Україні не відбулося соціальних вибухів у ході Помаранчевої революції 2004 р. та Революції гідності 2014 р. Ментальні надбання українців, з одного боку, справляють потужний вплив на реформування нашого суспільства, на євроінтеграційні процеси, на подолання

корупції, активно слугують відсічі путінській агресії проти України, звільненню Криму і тимчасово неконтрольованої території Донбасу від російської окупації, а з другого, засвідчують про поглиблення ментальних відмінностей українців від росіян на тлі масштабної дегуманізації сучасного російського суспільства, втрату ним людяності, наростання насилля в РФ та ігнорування нею міжнародного права.

Список використаних джерел

1. *Афанасьев А. И.* Гуманитарное знание и гуманитарные науки: монография / А. И. Афанасьев. – Одесса: Бахва, 2013. – 288 с.
2. *Проблеми теорії ментальності* / Відп. ред. М. В. Попович. – К.: Наукова думка, 2006. – 404 с.
3. *Павленко Ю.* Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства / Ю. Павленко. – К.: Либідь, – 2000. – 360 с.; *Юрій М. Ф.* Соціокультурний світ України / М. Ф. Юрій. – Вид. 2-ге. – К.: Кондор, 2008. – 736 с.
4. *Дзюба І. М.* Нагнітання мороку. Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ / І. М. Дзюба. – К.: ВД “Киево-Могилянська академія”, 2011. – 503 с.
5. *Доманська Є.* Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле / Є. Доманська / Перекл. з польської. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 264 с.
6. *Оріховський С.* Твори / Перекл. з латинської і старопольської мов В. Литвинова. – К.: Дніпро, 2004. – 672 с.
7. *Луна Ю.* Призначення України / Ю. Луна. – К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1997. – 267 с.
8. *Старовойт І.С.* Західноєвропейська і українська ментальність: компаративний аналіз / І. С. Старовойт. – Тернопіль: СМНВП “Діалог”, 1995. – 184 с.; *Слюсаревський М. М.* Український менталітет: Ретроспективи і перспективи / Слюсаревський М. М. – К.: Гнозис, 1998. – 234 с.; *Фурман А. В.* Психокультура української ментальності / А. В. Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 131 с.; *Рубан А. О.* Теоретико-методологічні основи формування української ментальності в контексті історико-філософського аналізу / А. О. Рубан // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2004. – №40. – С. 3–15; *Попович М. В.* Проблеми теорії ментальності / М. В. Попович, Н. Б. Кисляковська, Н. Б. В’яткіна // Відп. ред. М. В. Попович. – К.: Наукова думка, 2006. – 404 с.; *Стражний О.* Український менталітет. Ілюзії. Міфи. Реальність / О. Стражний. – К.: Книга, 2008. – 368 с.; *Крячко В. І.* Соціодіагностичний ракурс української ментальності / В. І. Крячко. – К.: НВП “Інтерсервіс”, 2012. – 248 с.; *Бичко А. К. (Неліпович).* Українська ментальність. Джерела становлення / А. К. Бичко. – К.: Освіта України, 2014. – 195 с.
9. *Колісник О. В.* Категорія ментальності та її прояви в українській культурі: культурологічний аспект: автореф. дис... канд. філос. наук. – К., 1997. – 18 с.; *Лісенко О. В.* Менталітет: сутність та особливості регіональних проявів: автореф. дис... канд. соціол. наук / Харк. держ. ун-т.- Х., 1998. – 17 с.; *Гетало Т. Є.* Онтологія ментальності: філософсько-культурологічний аналіз: автореф. дис... канд. філос. наук: спец. 09.00.04 // Харк. держ. ун-т.-Х., 1999. – 19 с.; *Кравченко А. Г.* Менталітет як об’єкт соціально-філософського дослідження: автореф. дис... канд. філос. наук. – К., 2000. – 18 с.; *Патлах І. М.* Національний менталітет як об’єкт етнополітологічного аналізу: автореф. дис... канд. політ. наук: – Запоріжжя, 2002. – 17 с.; *Терентєва О. Л.* Менталітет як чинник розвитку державотворення в Україні: автореф. дис...канд. наук з держ. управл. – Х., 2010. – 18 с.
10. *Грабовська І.* Проблема засад дослідження українського менталітету та національного характеру / І. Грабовська // Сучасність. – 1998. – № 5. – С. 58–70; *Карп’юк Л.* Основні підходи до розуміння менталітету сучасними вченими / Л. Карп’юк // Народна творчість та етнографія. – 12/2004. – № 6. – С. 76–83; *Шкурченко К. О.* Визначення поняття “ментальність” у науковому дискурсі / К. О. Шкурченко // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 72. – С. 349–353.
11. *Кримський С. Б.* Цивілізаційний розвиток людства / С. Б. Кримський, Ю. В. Павленко. – К.: Фенікс, 2007. – 316 с.; *Горелов М. Є.* Цивілізаційна історія України / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: “ЕксОб”, 2005. – 632 с.; *Юрій М.* Соціокультурний світ України / М. Юрій. – К.: Кондор, 2008. – 736 с.; *Україна найдавнішого часу – ХVІІІ ст.: цивілізаційний контекст пізнання* / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. 1. – 700 с.; *Україна ХІХ – початку ХХІ століття: цивілізаційний контекст пізнання* / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. 2. – 696 с.; *Михальченко Н.* Українська регіональна цивілізація: прошле, нинішнє, майбутнє / Н. Михальченко. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2013. – 340 с.
12. *Історія європейської ментальності* / За ред. Петера Дінцельбахера. / Перекл. з нім. В. Кам’яця. – Л.: Літопис, 2004. – 720 с.
13. *Проблеми теорії ментальності* / Відп. ред. М. В. Попович. – К.: Наукова думка, 2006. – 404 с.
14. *Додонов Р.* К проблеме определения понятия ментальности / Р. Додонов //

Придніпровський науковий вісник. – 1997. – №14. – С.11–14. 15. *Чорномаз Б.* Український національний менталітет – остання барикада. – К., Умань: Талком, 2014. – 636 с. 16. *Юрій М. Т.* Етногенез та менталітет українського народу / М. Т. Юрій. – К.: Таксон, 1997. – 235 с. 17. *Пасечник О. Є.* До питання про розрізнення понять “менталітет” і “ментальність” у лінгвістиці та суміжних дисциплінах // Наукові праці. – Т. 70. – Вип. 57. / Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П. Могили. – Миколаїв, 2012. – С. 86–90. 18. *Рубан А. О.* Теоретико-методологічні основи формування української ментальності в контексті історико-філософського аналізу // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2004. – №40. – С. 86–96. 19. *Старовойт І. С.* Збіг і своєрідності західноєвропейської та української ментальностей: філософсько-історичний аналіз / І. С. Старовойт. – Тернопіль: Діалог, 1997. 256 с.; *Степико М. Т.* Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). – К.: “Знання”, 1998. – 251 с.; *Колісник О. В.* Особливості втілення української ментальності в духовному просторі національної культури. – К.: Наук. світ, 2000. – 57 с.; *Бондаренко О. В.* Сутність, історія та сучасність української та західноєвропейської економічної ментальності / О. В. Бондаренко. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2005. – 254 с. 20. *Чорновол-Ткаченко Р. С.* Теорія інтертекстуальності: цілі, завдання, методи / Р. С. Чорновол-Ткаченко // Вісн. Сумського НУ. – № 11. – 2006. – С. 82–87; *Чаркіна Т. І.* Методологічні підходи досліджень ментальності / Т. І. Чаркіна // Науковий вісник. Серія “Філософія”. – Харків: ХНПУ, 2015. – Вип.44. С.108–118. 21. Ментальність // Філософський словник соціальних термінів. Під заг. ред. В. П. Андрушенка. – К., Х.: “Р.И.Ф.”, 2005. – С. 443–446. 22. *Попович М. В.* Проблеми теорії ментальності / М. В. Попович, Н. Б. Кисляковська, Н. Б. В’яткіна // Відп. ред. М. В. Попович. – К.: Наукова думка, 2006. – 404 с. 23. *Присяжнюк Ю. П.* Українське селянство XIX–XX ст.: еволюція, ментальність, традиціоналізм: навч. посібн. / Ю. П. Присяжнюк. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2002. – 119 с. 23. *Храмова В.* До проблеми української ментальності // Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – С. 112–119; *Юцишин О. І.* Поняття національного характеру, ментальності і національної свідомості як інструмент культурологічного аналізу // Наука.Релігія. Суспільство. Наук.журн. Дон. державн. ін.-ту штучного інтелекту. – 2010. – №3. – С. 221–227. 24. *Власевич Т.* Ментальність як вихідний вимір народного світобачення / Тетяна Власевич // Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії. – Л.: Львівський національний університет ім. І. Франка. 2011. – Вип.1. – С. 60–61. 25. *Губерський Л.* Культурні виміри розвитку цивілізації на рубежі століть: проблеми визначення. – К.: Знання, 2002. – 601 с.; *Шейко В.М.* Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти). – К., 2011. – 624 с. 26. *Картунов О. В.* Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. – К.: Київ. ін.-т економіки, управління та госп. права, 1999. – 300 с. С. 10–12. 27. *Калакура Я. С.* Українська культура: цивілізаційний вимір / Я. С. Калакура. О. О.Рафальський, М. Ф. Юрій. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 496 с. 28. *Кравченко А. Г.* Особливості менталітету українського селянства / Мультиверсум. Філософський альманах: 36. наук, праць / Відп. ред. В. В. Лях. – Вип. 6. – К.: Укр. центр духов, культури, 1999. – С. 246–262. 29. *Кресіна І.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (Етнополітичний аналіз). – К.: Вища школа, 1998. – 391 с. 30. *Поплавская Т. Н.* Генезис ментальности личности в национальной культуре: Дис. .. канд. филос. наук. – Одеса: Південноукр. педаг. ін.-т ім. К. Д. Ушинського. – 1996. – 191 с. 31. *Додонов Р. А.* Этническая ментальность: Опыт социально-философского исследования / Р. А. Додонов. – Запорожье: РА “Тандем-У”, 1998. – 192 с. 32. *Фурман А. В.* Психокультура української ментальності. – 3-тє вид. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2014. – 132 с. С. 41–43. 33. *Гнатенко П. І.* Український національний характер / П. І. Гнатенко. – К.:ДОК-К,1997. – 114 с. 34. *Савчин М. В.* Духовная парадигма психологии М. В. Савчин. – К.: Академвидав, 2013. – 252 с. 35. *Крячко В.* Соціодіагностичний ракурс української ментальності. – К.: НВП “Інтерсервіс”, 2012. – 248 с. 36. *Лобань Т.* Особливості українського менталітету та його вплив на процес державного будівництва в Україні / Т. Лобань // Людина і політика. – 2004. – № 4. – С. 106–112; *Лопушинський І.* Формування національного менталітету – нагальне завдання сучасної Української держави / І. Лопушинський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2006. – № 3. – С. 207–213. 37. *Вуськович Й.* Правосвідомість та її вплив на менталітет українського народу / Й. Вуськович // Право України. – 1998. – № 6. – С. 108–111.

Ярослав Калакура

МЕНТАЛЬНОСТЬ КАК КОНЦЕПТ ГУМАНИТАРИСТИКИ

В статье анализируются новейшие достижения гуманитаристики как целостной системы научных знаний о человеке, его природе и окружении, в исследовании менталитета и ментальности. Под этим углом зрения рассматриваются основные этапы развития украинской гуманитаристики в контексте мировой науки, методология ее междисциплинарного характера, цивилизационного, системного и синергетического подходов к проблеме.

Выделено четыре направления исследований ментальности: теоретико-методологический, историко-философский, этнокультурологический и психолого-этический. Показаны достигнутые научные результаты их представителей, синтезирован вклад в выяснение сущности менталитета, его структуры и механизма взаимодействия с цивилизацией, обращено внимание на влияние возобновления независимости Украины, постсоветских трансформаций, Революции достоинства и евроинтеграционных процессов на эволюцию ментального измерения украинской цивилизации, сформулирован ряд предложений по дальнейшему изучению ментальных качеств украинской нации.

Ключевые слова: менталитет, украинская ментальность, гуманитаристика, теория, методология, философия, история, культурология, психология, цивилизационный подход.

Yaroslav Kalakura

MENTALITY AS A HUMANITIES CONCEPT

The article analyzes the latest achievements of humanities as an integrated system of scientific knowledge about man, his nature and environment of the research mentality. From this perspective, they examine the main stages of development of Ukrainian humanities in the context of the global methodology of its interdisciplinary nature, civilization, systematic and synergetic approach to the problem.

The author singled out four areas of research mentality: theoretical, methodological, historical-and-philosophical, ethnocultural, psvchological-and-ethical. On showing achieved scientific results of their representatives they synthesized a contribution to clarify the nature of mentality, its structure and mechanism of interaction of civilization drawn attention to the impact of the restoration of independence of Ukraine, post-Soviet transformation, the Revolution of dignity and European integration processes in the evolution of the mental dimension Ukrainian civilization, formulated a number of proposals to further study of the mental qualities of the Ukrainian nation.

Key words: mentality, Ukrainian mentality, humanities, theory, methodology, philosophy, history, cultural studies, psychology, civilization approach.